

K. Lengyel Zsolt (Regensburg)

Bogyay, Borbándi, Molnár
Három hagyaték egy bajorországi magyar gyűjteményben

1.

A hungarikumok önmagukon túlmutató jelentést is hordoznak, gondozásuk nem merülhet ki a gyűjtésben és a raktározásban. Anyanyelvünk határain kívül, illetve onnan, nem magyar környezetből nézve hatványozottan fontos tudományos értékelésük, és eszményi esetben közzétételük. Ebből az elképzelésből alakult ki a kilencvenes évek folyamán az a baráti együttműködés, amely a Münchener Magyar Intézet (MMI) és jelen kötet ünnepeltje között azóta is töretlenül él. A szerencsés véletlen műveként könyvelhettük el, hogy 1999 kora nyarán jóformán egy időben neveztek ki Budapesten Monok Istvánt az Országos Széchényi Könyvtár élére, és kezdődött meg Münchenben az MMI bajor–magyar tudományos-kulturális intézetté való fejlesztése. Főigazgató úr azután 2002-től 2013-ig az egyetemen kívüli egyesületként, a Münchenben működő intézet kuratóriumának, 2015-től pedig a 2009-ben Regensburgba költöztetett, immár egyetemi Magyar Intézet tudományos tanácsának a tagja.¹ Időközönként ebben a tisztségében is értesülhetett arról az intézeti tevékenységről, amelynek elmúlt bő negyedszázadából az alábbiakban egy bizonyos vonulatot emelünk ki. A főszerepben három emigráns értelmiségi jelenik meg: Bogyay Tamás (Kőszeg, 1909–München, 1994), Borbándi Gyula (Budapest, 1919–Budapest, 2014) és Molnár József (Budapest, 1918–München, 2009) éltükben, és most már holtukban is alakítják az MMI arculatát. Szép és tanulságos üzenet húzódik meg jelképesen abban a körülményben, hogy az első intézetvezetővel a kilencvenes évek közepén meghonosult író–alkotó emigráns mintát a regensburgi átköltözés után immár ez a háromtagú csoport, az MMI hagyatéktárának *triász* jegyzi.²

2.

Bogyay Tamás történész, művészettörténész, az MMI alapító igazgatója és élete végéig egyik fő irányítója,³ a kilencvenes évek elején átnyújtotta szakmai levelezésének néhány köteget az intézetnek, amelyet egyik késői életútinterjújában hagyatékának leendő kezelőjeként nevezett meg.⁴ Könyv-, periodika-, fotó-, dia- és levelestárból, kéz- és gépiratokból, tudományos cikkgyűjteményből, valamint további csoportokból álló iratgyűjteményét halálának évében saját és családja kívánságát teljesítve kettéosztottuk. Tíz tematikai csoport, a különlenyomat-gyűjtemény egy része és főleg a német nyelvű könyvek Wehli Tünde közreműködésével a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézetébe,⁵ a jóval terjedelmesebb, többi anyagot több száz tételre rúgó könyvtárrészével együtt az MMI-be került. A müncheni állag egy évvel később kiegészült Bogyay két legismertebb, az évek során többször megismételt szabad európás rádióműsorának, a „Kalendárium” és a „Történelmünk útja” 1981–1985, illetve az 1975–1980. évi adásainak gépiratmásolataival, amelyeket egykori rádiós munkatársnője, a 2015-ben elhunyt Farkas Marlene a SZER müncheni irattárának felszámolása során az eredeti átiratokról készített és

¹ A formailag kettévált, de továbbra is egyazon eszmei közegben működő müncheni és regensburgi Magyar Intézet honlapjai: <http://www.ungarisches-institut.de/> és <http://www.uni-regensburg.de/hungaricum-ungarisches-institut/> [mindkettő 2016. március 20.].

² A többi személyi hagyatékhoz lásd: Zsolt K. LENGYEL, *Hungarica–Bestände im Ungarischen Institut München*, = 19. *ABDOSD-Tagung: Budapest, 11.–14. Juni 1990: Referate und Beiträge*, Hg. Franz GÖRNER, Berlin, 1990, 52–62, valamint újabban az intézeti leltárakat: <http://www.ungarisches-institut.de/sammlungen.html> [2016. március 23.].

³ BORBÁNDI Gyula, *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*, Bp., 1992, 60–61.

⁴ Televíziós interjú Bogyay Tamással: Budapest, 1988. augusztus 16, készítette SZÉNÁSI Sándor, MAROSI Ernő, LACZKÓ Ibolya, *Ars Hungarica*, 22(1994), 273.

⁵ A hagyaték átvételének folyamatát vázolja: WEHLI Tünde, *Bogyay Tamás és Johannes Aquila*, *Ars Hungarica*, 38(2012), 341.

ezáltal megmentett az elkallódástól vagy megsemmisüléstől.⁶ A rádió bezárásakor Bogyay úgy vélte, hogy két sorozata már aligha gyűjthető össze hiánytalanul.⁷ Szerencsére tévedett. Így továbbra is érdemes mérlegelni könnyed stílusban és lényegre törő vonalvezetéssel megírt két fő publicisztikai művének a könyv alakú kiadását.

Az 1994-től állagmegóvási céllal raktározott müncheni hagyatékrész első körben 2000 és 2002 között, Bogyay saját irattározási szempontjainak figyelembevételével, Eva Frantz gyakor-nok segédkezésével rendszereztük, 2005 és 2007 között pedig több alcsoportjának számos da-rabját feldolgoztuk „Az újkori német–magyar tudományos kapcsolatok és hatásuk a politikai, gazdasági és társadalmi modernizációra” című, a Hamburgi Egyetem Hungarológiai Központja nevében Holger Fischer által szervezett kutatási terv keretében, illetve annak nyomán.⁸ A Hóman Bálint-tanítvány Deér József (1905–1972) és Bogyay 1945 utáni személyes kapcsola-tának feltérképezése a 2010. évi székesfehérvári Hóman Bálint-konferenciáig tovább gyarapí-totta ismereteinket a 20. századi magyar és közép-európai, illetve magyar–német tudománytör-ténet egyik kevésbé ismert fejezetéről.⁹

E munkálatoknak jóleső lökést adott 2009-ben a művészettörténész családjának újabb ado-mánya: Münchenben élő leánya, Pießkalla, született Bogyay Emese, valamint unokája, Michael Pießkalla mennyiségileg és minőségileg egyaránt jelentős fényképsorozatot juttattak a családi gyűjteményből – egyelőre letétként – az MMI Bogyay-hagyatékába: 248 családi és szakmai jellegű, zömmel fekete-fehér fényképet. A legkorábbi felvétel a kezdeti 1930-as évekből, a legkésőbbi az 1990-es évek elejéről származik. 2011-ben Uhri Nóra intézeti gyakor-nok vala-mennyit digitalizálta. Több tucat fölkerült már a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társu-lat, valamint az MTA Művészettörténeti Intézete által 2009. december 14-én, Budapesten ren-dezett Bogyay Tamás-emlékülés vetítőjére, majd meg is jelent az *Ars Hungarica* 2012. évi, Bogyay-centenárium emlékszámban.¹⁰ Az egész új fotócsoport leltározása és raktári besoro-lása azonban még hátravan.

A 2009-es esztendő azért is bizonyult egyfajta mérőöldkőnek a müncheni Bogyay-hagyaték számára, mivel azon a nyáron, az MMI regensburgi átköltözését megelőző hetekben, megállá-podtunk az öreg Bogyay Tamást Budapesten rendszeresen vendéglátó Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézetével, hogy közös erőfeszítéssel igyekszünk a Münchenben és a Budapesten őrzött hagyatékot lépésről lépésre a magyar és a nemzetközi kutatás számára hozzáférhetővé tenni. Első nagyobb ütemű lépésként megkezdtük a müncheni könyvtári külön-gyűjtemény művészettörténeti jelentőségű képanyagának digitalizálását. A budapesti partnerin-tézményben Beke László és Sisa József igazgatókkal, valamint Wehli Tünde hagyatékkezelői utódjával, Havasi Krisztina tudományos munkatárssal egyetértettünk – és egyetértünk – abban, hogy a digitalizált tételek katalógusának előbb vagy utóbb a világhálón is a helye. Azokban a hetekben leltároztuk a régi münchen-schwabingi irodáiból kiköltöző, könyveit meg iratait dobozoló MMI-ben a Bogyay-hagyatékot, amelynek így kialakult az intézet immár regensburgi

⁶ Farkas Marlene különleges érdeme, hogy a „Történelmünk útja” 46. adásának elveszett gépiratát a műsor hangfelvéte-lének szalagjával pótolta: Müncheni Magyar Intézet, Regensburg, Könyvtár, különgyűjtemények [a továbbiakban: MMI Kvt], Bogyay Tamás hagyatéka, 162–171.

⁷ Zsolt K. LENGYEL, *Umwege eines Gelehrtenlebens: Aus der Biographie Thomas von Bogyays (1909–1994)*, Ungarn-Jahrbuch, 27(2004), 93.

⁸ *Uo.*; Uő, *Thomas von Bogyays Hungarologie im Exil 1945–1994. Reichweite und Wirkungen: Eine Fallstudie über grenzüberschreitende Wissensvermittlung zwischen Deutschland und Ungarn = Wissenschaftsbeziehungen und ihr Beitrag zur Modernisierung: Das deutsch-ungarische Beispiel*, Hg. Holger FISCHER, Mirja JUELICH, München, 2005, 483–565. Az utóbbi tanulmány rövidített, magyar nyelvű változata: Uő, *Bogyay Tamás magyarságtudományi tevékeny-sége az emigrációban*, *Ars Hungarica*, 35(2007/1)118–172.

⁹ K. LENGYEL Zsolt, *Emigráns magyar tudománypolitika Bogyay Tamás és Deér József levelezésének a tükrében = Tör-téneti áttértelek: Hóman Bálint, a történész és a politikus*, szerk. UJVÁRY Gábor, Bp., 2011, 229–244.

¹⁰ K. LENGYEL Zsolt, „*Annyi bizonyos, a tudósok nem rohamcsapat, de a jövőnek mégis ők dolgoznak*”: Pillanat- és hely-zetképek Bogyay Tamás életútjáról, *Ars Hungarica*, 38(2012), 308–327.

helyszínén érvényes, 186 egységre bontott raktári rendje, mintegy 21 folyóméter terjedelemben.¹¹

2015 tavaszán befejeződött a Bogyay-hagyaték 2009 nyarán Budapestre kölcsönzött, válogatott négy raktári fotóegységének,¹² összesen 1944 darab pozitív és negatív, üvegnegatív és képeslap digitalizálása. Havasi Krisztina ebből a gyűjteményi részlegről is kiválogatott számos fényképet az *Ars Hungarica* Bogyay Tamás emlékére kiadott 2012-es évfolyamába.¹³ A nem túl távoli jövőben ennek a fotóanyagának a katalógusát illenék megjeleníteni a világhálón. Eközben érdemes folytatnunk ezt az intézetközi munkatervet a Regensburgban őrzött Bogyay-hagyaték másik nagy mennyiségű képanyagával, a diákkal.¹⁴ Ugyanakkor továbbra is hasznosnak ígérkezik az a feladat, amelyben 1994-ben, a müncheni hagyaték elosztásakor, elvileg megállapodtunk Wehli Tündével: a bajorországi és a magyarországi hagyaték rész virtuális egyesítése egy – lehetőleg nyilvánosan is – hozzáférhető összesítő katalógus révén.¹⁵ Becses feladatnak ígérkezik a magyar és a nemzetközi levelezés digitalizálása is, illetve további elemzése szerzők és tartalmi súlypontok szerint.¹⁶

3.

Borbándi Gyula közíró, történész, szerkesztő, 1942-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem államtudományi doktora, 1941–1949 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztviselője, a Nemzeti Parasztpárt tagja. 1949-ben emigrált. 1951-től 1984-ig a müncheni Szabad Európa Rádió munkatársa, 1979-től a magyar osztály helyettes igazgatója, 1950-től a *Látóhatár*, a későbbi *Új Látóhatár* főmunkatársa, majd utóbbi főszerkesztője a lap 1989. évi megszűnéséig.¹⁷ Az MMI-vel a nyolcvanas évek közepén került egyre közelebbi kapcsolatba. Az *Új Látóhatár* utolsó két évében az intézetben tartotta szerkesztőségi üléseit.

A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság 2006-ban a magyar emigráció történetének és irodalmának feltárásáért, valamint évtizedes szerkesztői munkájáért a Lotz János-emlékéremmel tüntette ki.¹⁸ Többzetes nagyságrendű könyvtárának körülbelül háromnegyedét és iratgyűjteményének legjavát négy évvel halála előtt maga adományozta az MMI-nek, mielőtt Münchenből Budapestre költözött. A 2010 szeptemberében Regensburgba szállított anyag rendszerezését és katalógizálását, valamint tudományos feldolgozását Baumgartner Bernadette, az OSZK munkatársnője 2012-től végzi – előbb Klebelsberg-ösztöndíjasként, 2015-től a Balassi Intézet pályázatán nyertes vendégkutatóként.¹⁹

A hagyaték legértékesebb része a levelezés. Enyhe túlzással állítható, hogy Borbándi rádió- és folyóirat-szerkesztőként jóformán az egész magyar emigrációval levelezett, mégpedig folyamatosan. Emigrációjának kezdetétől, 1949-től 2006-ig több ezer levelet gyűjtött évenként

¹¹ *Der Nachlass von Thomas von Bogyay in der Regensburger Bibliothek des Ungarischen Instituts München*, zusammengest. von Zsolt K. LENGYEL, <http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/bogyay/bogyay_tamas.pdf> [2016. március 18.].

¹² MMI Kvt Bogyay Tamás hagyatéka, 15, 16, 17, 18.

¹³ HAVASI Krisztina, *Árpád-kori építészeti emlékek kutatása az 1930–1940-es években: Bogyay Tamás és Csemegi József munkássága levelezésük (1939–1950) tükrében*, I, *Ars Hungarica*, 38(2012), 391–435.

¹⁴ MMI Kvt Bogyay Tamás hagyatéka, 20–47. WEHLI, 5. jegyzetben *i. m.*, 341: vélhetően félreértésből állítja, hogy a „fénykép- és diagyűjtemény teljes egészében elkallódott” a Bogyay-hagyaték rész 1994-es Budapestre szállításakor.

¹⁵ WEHLI, 5. jegyzetben *i. m.*, 341.

¹⁶ WEHLI, 5. jegyzetben *i. m.*, 341: valószínűleg azt is félreértésből írja, hogy a „kézíratos hagyaték feldolgozása várat magára”, hiszen ez már jó ideje zajlik, sőt, megtörtént az idézett mondatot közlő folyóirat ugyanazon évfolyamában is: HAVASI, *i. m.*; K. LENGYEL, „*Annyi bizonyos ...*”, *i. m.* A Bogyay-hagyaték korábbi feldolgozásait lásd a 7., 8. és 9. jegyzetben.

¹⁷ Saját életrajzának épp olyan hiteles, mint szenttelen összefoglalója: BORBÁNDI, *Nyugati magyar irodalmi lexikon...*, *i. m.*, 62.

¹⁸ <<http://hungarologia.net/about-iahs/prizes-and-awards-of-the-international-association-of-hungarian-studies/the-janos-lotz-medallion/>> [2016. március 20.].

¹⁹ A Borbándi-hagyaték feldolgozásának előmunkálatairól és kezdeti szakaszáról: BAUMGARTNER Bernadette, *Néhány találkozás margójára = „... elvégeztem, amire elrendeltem”*: *Emlékek Borbándi Gyuláról*, szerk. SZEREDI Pál, Pilisszentkereszt, 2014, 119–121; UŐ, *Borbándi Gyula hagyatéka a Müncheni Magyar Intézetben = Magyar Látóhatár: Borbándi Gyula emlékkönyv*, szerk. ALEXA Károly, Lakitelek, 2015, 215–222.

irattartókba, ezek között nem keveset saját tollából, másolatban. A későbbi keltezésűek a 2010. évi budapesti hazaköltözésekor kötött szóbeli megállapodás szerint egyelőre magántulajdonában maradtak. Amint az előbb bemutatott Bogyayét és az alább szóba hozandó Molnár Józsefét, úgy Borbándi levelezését is a szakmai, illetve közéleti ügyek hatották át. Úgy tűnik, mindhárom alkotó emigráns csak hivatásának élt; magánéletükről alig akadt levélbeli közölnivalójuk.

Borbándi a maga legfontosabb közügyeinek könyveket, könyvfejezeteket is szentelt: az emigráció életrajzának, így a magyar menekültek kezdeti politikai útkeresésének, valamint a Szabad Európa Rádió és az *Új Látóhatár* történetének.²⁰

A politikai szervezkedés igénye az emigráció első szakaszában parasztpárti vonalon ragadható meg mindaddig, amíg a levelezőtársakkal, például Kovács Imrével (1913–1980) együtt bízott abban, hogy a magyarországi politikai viszonyok megváltozásával hazatérhetnek a számkivetésből és közösen folytathatják a kommunista hatalomátvitelkor abbahagyott munkájukat. Az 1956-os forradalom leverésével ez a reménységük kihuny.

A Borbándi-levelezésből kirajzolódnak az *Új Látóhatár* történetének publikálatlan részletei is, például a kezdeti korszak szerkesztőségi vitái, amelyek belső szakításhoz és a – folyóirat közismert neve alatt – az 1958-as újrainduláshoz vezettek. E témakörrel kapcsolatban mások mellett Határ Győző (1914–2006), Szabó Zoltán (1912–1984) és Sztáray Zoltán (1918–2011) voltak a postai viszontküldemények szerzői. Tartalmilag idecsatolandó a hagyaték „Látóhatár – Új Látóhatár” alegysége, amely elsősorban a közlésre elfogadott, avagy elutasított kéziratokat, az előfizetők névsorát és a folyóirattal kapcsolatos újságcikket tartalmazza. Mindez a Molnár József hagyatékában található, hasonló műfajú és tematikájú anyagokkal együtt valóságos folyóirat-történeti forrástárrá terebélyesedik.

A harmadik megemlíthető közéleti téma jelentőségét a levelezés azon 1957. évi darabjai példázzák, amelyek a Szabad Európa Rádió felelősségét tárgyalják az 1956-os forradalom kibontakozásának és bukásának függvényében. Borbándi és Molnárt öregkorukban, az 50. évforduló alkalmából is foglalkoztatta ez a probléma.²¹

A SZER, csakúgy, mint az *Új Látóhatár* és a magyar emigráció, mind az időrendi bontású levelezésben, mind külön tematikus alegységként meghatározó súllyal van jelen Borbándi 20 folyóméternyi, 13 tárgykörbe osztott és 170 levéltári dobozba, illetve raktári egységbe rendezett irathagyatékában.²² Baumgartner Bernadette vendégkutató a levelek feldolgozása során eddig több mint 8000 ezer darabnak a legfontosabb adatait vette egyelőre belső nyilvántartásba, az 1980-as évvel bezáróan. Florian Bucher, az intézet egyetemi gyakornoka e munkálattal párhuzamosan végzi a levelek digitalizálását, ami előbb-utóbb lehetővé teheti legalább a világhálós közlést.

4.

A 20. századi magyar irodalmi élet és művelődéstörténet-írás látszólagos rejtélye, hogy Molnár József író, folyóirat-szerkesztő, könyvkiadó és nyomdász²³ 2002-ben még csak második könyvét jelentette meg, mégpedig a magyar parasztmozgalmak és szociáldemokrata munkásszerveződések kapcsolattörténetéről, s benne a főalokról, Achim L. Andrásról (1871–1911).²⁴ Csak két évvel volt fiatalabb, amikor napvilágot látott első könyve, Misztótfalusi Kis Miklós életrajza, Monok

²⁰ BORBÁNDI, *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*, Bern, 1985; Uő, *Emigráció és Magyarország: Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995*, Basel–Bp., 1996; Uő, *Magyarok az Angol Kertben: A Szabad Európa Rádió története*, Bp., 1996; Uő, *Nem éltünk hiába: Az Új Látóhatár négy évtizede*, Bp., 2000.

²¹ Gyula BORBÁNDI, *Die Tätigkeit des Münchener Senders Freies Europa während des Ungarnaufstandes 1956: Quellenbericht eines Zeitzeugen*, Ungarn-Jahrbuch, 29(2008), 427–432; MOLNÁR József, *A Szabad Európa Rádió a forradalom napjaiban: Részlet a szerző életrajzából*, Bp., 2006.

²² Borbándi Gyula irathagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában, összeáll. BAUMGARTNER Bernadette <http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/borbandi/Borbandi_hagyateka.pdf> [2016. március 16.].

²³ BORBÁNDI, *Nyugati magyar irodalmi lexikon ...*, i. m., 260.

²⁴ MOLNÁR József, *Achim L. András élete és halála 1871–1911*, Bp., 2002.

István lektori és szerkesztői gondozásában, Zvara Edina ajánló bibliográfiájával.²⁵ Harmadik könyve, amely – mint a második – 84 éves korában hagyta el a nyomdát, rávilágított e művek késői kiadásának legfőbb okára: „A betű szolgálatában. Negyven év az Új Látóhatárért és a nyugati magyar irodalomért” fő- és alcím nem is fejezhetné ki pontosabban azt az eltökéltséget, amellyel szerzője pályafutásának leghosszabb szakaszában elsősorban mások betűit csiszolta, gondozta – saját müncheni nyomdájában.²⁶ Kapcsolatát az MMI-vel 1988-ban fűzte szorosabbra, amikor az intézetbe helyezte át a folyóirat műszaki előállításának központját. Azóta az eszmei viszonyítási támpontok belső körébe tartozott.

Erről az életútról tájékoztat több lényeges és eddig ritkán értékesített szempontból, ama látszólagos irodalom- és művelődéstörténeti rejtélyt helyenként bizonyára fel is oldva, az *Új Látóhatár* kiadó-szerkesztőjének nem csak iratokból álló hagyatéka, amelyet a 2011 januárjában elhunyt özvegy végrendekezése alapján ezernél több tételt tartalmazó könyvtárával együtt azon év májusában a felszámolás alatt lévő müncheni Molnár-lakásból Regensburgba szállítottunk. A több tucat dobozt megtöltő, irattári részében hat folyóméternyi anyagot 2014 tavaszán és 2015 telén Kovács Tamás pécsi, illetve Baumgartner Bernadette budapesti vendégkutató rendezte. Az ideiglenes leltár²⁷ 17 fejezetéből az *Új Látóhatár* és a SZER alegységei érdemelnek kiemelt, a Borbándi-hagyaték fennebb említett anyagaira is kiterjesztendő kutatói figyelmet, mivel nemcsak ismeretlen dokumentumokat tartalmaznak, hanem ugyanakkor fogódzókat kínálnak a két müncheni emigráns párhuzamos pályafutásának és nem minden lényeges témában azonos nézeteinek a tanulmányozásához.²⁸ E munkálatok során elmaradhatatlanul fáradságos, de izgalmas feladat lesz majd felkutatni és hasznosítani az *Új Látóhatár* kiadóhivatali levelezését, amelyet Molnár magánközlése szerint személyes levelezésének javával, már a kilencvenes években a Petőfi Irodalmi Múzeumban helyezett el.

Erre az ajándékozásra utal, és a Münchenben maradt levelezésből is idéz Molnár József önéletrajza, a hagyaték további értékes része. A kéziratos javításokkal teletűzdelt gépiratkötegekből a szerző egyik müncheni híve röviddel az elhalálozás után magánúton kiadta az 1955-ig terjedő öt fejezetet.²⁹ Ennek ellenére érdemes komolyan megfontolni új és bővített kiadását. Ez a mű a tekervényes életút irodalom- és tudománytörténeti jelentősége folytán megérdemli a szak-szerű, filológiai megbízhatóságra igényt tartó, legalább részlegesen kritikai szöveggondozást.³⁰

²⁵ Uő, *Misztótfalusi Kis Miklós*, Bp.–Berlin, 2000.

²⁶ MOLNÁR József, *A betű szolgálatában: Negyven év az Új Látóhatárért és a nyugati magyar irodalomért: Válogatott írások*, Bp., 2002.

²⁷ Molnár József hagyatéka a Münchener Magyar Intézet regensburgi könyvtárában, összeáll. KOVÁCS Tamás, BAUMGARTNER Bernadette <http://www.ungarisches-institut.de/images/content/projekte/molnar/molnar_jozsef.pdf> [2016. március 18.].

²⁸ Amolyan nyomravezetőként is szolgálhatnak egy ilyen vizsgálat során a Molnár-könyvtárral megörökölt Borbándi-könyvek, amelyekben az egykori possessor, azaz Molnár kritikai be- és megjegyzései olvashatók.

²⁹ MOLNÁR József, *Életem* [München, 2009/2010]. Az előzéklap tanúsága szerint 50 példányban, 978–3–00–031787–3 ISBN-szám alatt, „Molnár József 2009” szerzői jogával, hely, kiadó és évszám feltüntetése nélkül nyomtatott kötet lapszámozása nem folyamatos. Nincs tartalomjegyzéke. Az egyes fejezetek címei: „Fiúnevelő intézet a Sztrázsa-hegy aljában” (41 oldal); „A Munkás utcától az Upor palotáig” (92 oldal); „Nyugati utazás menekült módra” (16 oldal); „Három év Zürichben” (68 oldal); „A Lech mezejétől a Hudson partjáig” (46 oldal). Az említett ajándékozásra való utalás és idézet a Münchenben maradt levelezésből az utóbbi fejezet 33. lapján. A belső borítón a szerző fényképe is látható, születésének és halálának az évszámával. A <http://www.jozsef-molnar.com/hu_index.html> [2016. március 18.] weboldal ottani közlés szerint utolsó, 2011. évi változata több ismeretlen fényképet és rövid életrajzi jegyzeteket azzal a megjegyzéssel közöl „kizárólag Molnár József emlékének szentelve”, hogy az „információk vagy adatok sokszorosítása, különösképpen a szövegek, szövegrészletek és a képanyag felhasználása tilos”. Ezen a honlapon elérhető az „Életem” nevezett öt fejezetének ismeretlen kéz szerkesztői beavatkozásáról is tanuskodó, folyamatos lapszámozású, a papírfarmájú kiadással tehát nem teljesen azonos példánya: <http://www.jozsef-molnar.com/Autobiografie_Jozsef%20Molnar_2009.pdf> [2016. március 19.].

³⁰ MMI Kvt Molnár József hagyatéka, 14. A majdani kiadásba beillesztendő a már életében publikált önéletrajzi részlet: MOLNÁR, *A Szabad Európa Rádió...*, 21. jegyzetben *i. m.* A hagyatékban egyelőre nem látszik annak nyoma, hogy Molnár 1956 után tovább írta volna emlékiratát.

5.

Bogyay Tamás, Borbándi Gyula és Molnár József hagyatéka a hidegháború és az enyhülés korszakának tág elemzési keretébe illeszkedően a magyar emigráció-, illetve diaszpóratörténet fő tárgyköreinek megannyi megvilágítatlan szempontjához kínál ismeretlen és egyedi forrásokat. A Bogyay-gyűjtemény ezenfelül gazdag tárháza a külső, főleg német kapcsolattörténeti viszonylatú elemeknek. Mindhárom esetben az örökhatározó helye világosodhat meg az elemzett politika-, irodalom- és tudománytörténeti folyamatban, de egyúttal fény vetülhet a három személyiség kedvelt témáira is. Bogyay hagyatéka mindenekelőtt a középkori magyar és kelet-közép-európai művészet- és építészettörténet, Borbándié a magyar népi mozgalom és a SZER, valamint az *Új Látóhatár* folyóirat történetének, Molnáré a SZER és az *Új Látóhatár* mellett a magyar nyomdászattörténet kutatóinak külön-külön is ajánlható nagyobb lélegzetű értekezések forrásainak a feltárására. A minél nagyobb és hitelesebb hozam érdekében csak üdvözlendő, ha lehetőség nyílik e hagyatékok legalább katalógusszintű, digitális formájú egyesítésére az említett magyarországi, Molnár esetében erdélyi részeivel is.³¹

Az más lapra tartozik, hogy ennek a kívánatos egységnek a virtualitása elképzelhető hosszú távra, de átmeneti érvénnyel is. Olyan hungarikumoknak, amilyenekről fennebb szó volt, hol van, hol lehet az eszményi őrzési helyük: egy németországi, avagy egy magyarországi gyűjteményben? Hol hajtható nagyobb tudományos haszon belőlük: külföldön-e vagy belföldön? Ezt a kérdést a kötet ünnepeltjének, Monok István mérlegelő együttgondolkodásában bízva, az MMI-ben őrzött többi hagyatékméltatására készülődve, egyelőre megválaszolatlanul kell hagynunk.

³¹ Tisztázatlan, hogy pontosan melyik és mekkora hagyatéki részek kerültek a Molnár József által 1991-ben alapított Misztótfalusi Kis Miklós Múzeum (Misztótfalu) és a Debrecenben bejegyzett Misztótfalusi Kis Miklós Múzeumi Alapítvány gondozásába. Vö. PERSOVITS József, *Misztótfalusi Kis Miklós Múzeum Erdélyben*, Magyar Grafika, 2011/5, 76–77; Misztótfalusi Kis Miklós Múzeumi Alapítvány <http://ceginformacio.creditreform.hu/cr9310281319_DE>; <<http://www.helyicivil.hu/r/misztotfalusi-kis-miklos-muzeumi-alapitvany-debrecen>> [mindkettő 2016. március 22.].